

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.1.32>**SPOSOBY ROZWOJU UKRAIŃSKIEJ POTĘGI MORSKIEJ***Alisa Voitkova**asystent Katedry Jurysprudencji Ogólnoteoretycznej
Narodowego Uniwersytetu „Odeska Akademia Prawnicza” (Odessa, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0001-5056-8946

Voitkova@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest zagadnieniu ogólnej charakterystyki prawnej dróg rozwoju ukraińskiej potęgi morskiej. Ukraina jest potęgą morską, która ma potężny potencjał morski. Przeanalizowano obowiązujące prawo krajowe Ukrainy w zakresie polityki morskiej w celu zapewnienia działalności morskiej, ponieważ polityka morską większości krajów na świecie jest obecnie definiowana i kształtowana w ramach odpowiednich dokumentów programowych, a mianowicie doktryn morskich lub strategii. Normy takich dokumentów określają najważniejsze i najistotniejsze kierunki rozwoju polityki morskiej państw, określają strategiczne zadania i priorytety ich rozwoju. Należy zauważyć, że dostępne doktrynalne ramy prawne w sferze morskiej w obecnym trudnym okresie dla Ukrainy nie wystarczą, aby zapewnić mechanizm realizacji polityki morskiej i działalności morskiej.

Słowa kluczowe: morze jako strategiczny zasób państwa, ukraińska potęga morską, doktryna morską Ukrainy, podstawy prawne ukraińskiej potęgi morskiej, instytucjonalizacja ukraińskiej potęgi morskiej.

WAYS OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN MARITIME STATE*Alisa Voitkova**Assistant Lecturer at the Department of General Theoretical Jurisprudence
National University “Odesa Law Academy” (Odessa, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0001-5056-8946

Voitkova@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the question of the general legal characteristic of ways of development of the Ukrainian sea state. Ukraine is a maritime state with a strong maritime potential. Ukraine is a maritime state with a strong maritime potential. The current national legislation of Ukraine in the field of maritime policy to ensure maritime activities is analyzed, as the maritime policy of most countries is currently defined and formed in the framework of relevant policy documents, namely maritime doctrines or strategies. The norms of such documents determine the most significant and important directions of development of the maritime policy of the states, determine the strategic tasks and priorities of their development. It is emphasized that the existing doctrinal legal framework in the maritime sphere in the current difficult period for Ukraine is not enough to ensure the mechanism of implementation of maritime policy and maritime activities of Ukraine.

Key words: The sea as a strategic resource of the state, Ukrainian maritime state, Ukrainian maritime doctrine, legal basis of Ukrainian maritime state, institutionalization of the Ukrainian maritime state.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ*Аліса Войткова**асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, Україна)*

ORCID ID: 0000-0001-5056-8946

Voitkova@gmail.com

Аногация. Стаття присвячується питанню загальної правової характеристики шляхів розвитку української морської держави, оскільки Україна є морською державою, яка має потужний морський потенціал. Проаналізовано чинне національне законодавство України у сфері морської політики для забезпечення морської діяльності, оскільки морська політика більшості країн світу сьогодні визначається і формується у рамках відповідних програмних документів, а саме морських доктрин або стратегій. Норми таких документів визначають найбільш значущі та вагомі напрями розвитку морської політики держав, визначають стратегічні завдання та пріоритети їх розбудови. Наголошується, що наявної доктринальної правової бази у морській сфері в нинішній складний для України період недостатньо для забезпечення механізму реалізації морської політики та морської діяльності України.

Ключові слова: Море як стратегічний ресурс держави, українська морська держава, морська доктрина України, правові основи української морської держави, інституціоналізація української морської держави.

Вступ. Світові глобалізаційні та інтеграційні процеси, які зараз відбуваються у світі, зумовлюють необхідність різностороннього вивчення основ організації та функціонування механізму морської держави та її

інститутів. Не викликає сумнівів, що ефективна діяльність української морської держави та реальне забезпечення її основних функцій, таких як економічна (для розгортання активного політичного і економічного співробітництва з ЄС) та правозахисна (в тому числі забезпечення морської безпеки України), прямо пов'язані зі створенням і якісною діяльністю необхідних державних органів, які за своєю суттю виступають керманічами здійснення державної влади. Формування української морської держави неможливе без створення правової та інституційної бази, визначення та класифікації принципів організації та діяльності механізму такої держави. Вказані аспекти зумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

Основна частина. Серед авторів, які займалися дослідженням питань зі схожої проблематики, можна виділити Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спайкмена, З. Бжезінського, О.В. Дашевської, Т.В. Аверочкіної, А.В. Кострова та інших.

Мета статті полягає у визначенні основних шляхів розвитку української морської держави.

Сучасна геополітична картина світу зазнала кардинальних змін. Глобалізація та інтеграція охопили майже всі країни. Стрімке зростання ролі географічних чинників, зміна політико-культурних кордонів, оновлення спектру стратегічних загроз спрямовують зусилля аналітиків та політичних діячів на розв'язання складних міжнародних завдань, де сучасні держави знаходяться під значним впливом глобалізаційних процесів. Поряд з економічними перевагами ці процеси мають і негативні наслідки, які виливаються у протистояння між державами та регіонами, поширення терористичних загроз, воєнні конфлікти. Крім того, участь в інтеграційних об'єднаннях однієї країни не завжди відповідає геополітичним інтересам іншої, як, наприклад, европрагнення України суперечать національним інтересам Росії та прямо говорять нам про те, що глобалізація не передбачає рівності держав. Це найбільше проявляється в економічній сфері, де глобалізація зумовила специфічну роль сучасної держави як системи, що одержує могутній зворотний вплив від економіки та стає все більш залежною від неї. Особливого значення набуває факт поділу інтересів держави на інтереси внутрішньодержавні й інтереси геополітичні. І ті, й інші об'єктивно перебувають під сильним впливом географічних, просторових чинників, що споконвічно зумовлюють геополітичне положення держави, її геополітичну стратегію, її історичну роль і перспективи (Горбунов, 2008: 93). Потужні держави здатні прямо впливати на світовий прогрес завдяки можливостям втручання до політико-географічного простору організації міжнародного життя. Найбільший вплив здійснюють володарі вищих за іншими національно-державних геополітичних потенціалів, адже під час розподілу рівності можливостей у вигравші завжди той, у кого вищий потенціал. Географічне положення країни й дотепер має вагомий вплив на розвиток права та держави. Історичний досвід розвитку держави та права демонструє, що такий географічний чинник, як вихід до моря, є важливим стратегічним ресурсом. Держава, що має вихід до моря, – має особливо вигідні позиції. Характерно, що всі найбагатші держави світу омиваються водами морів і океанів. США, Німеччина, Швеція, Японія, Китай, Англія перетворилися на могутні морські держави зі стійкою правовою системою. Скориставшись своїм географічним становищем, морські держави змогли швидко піднести рівень свого державного та правового життя на досить високі позиції.

Сьогодні, в умовах глобалізації, сильні держави світу роблять все, щоб процес глобалізації був керованим і реалізував їх інтереси. Оскільки такими глобальними лідерами можуть бути лише декілька держав, країнам з малим потенціалом пропонується забути про свої національні інтереси і влитися в такий світ на умовах, які диктують сильні суб'єкти геополітики (Костров, 2015: 69). Названі тенденції світового розвитку зумовлюють необхідність пошуку державами іншої дієвої альтернативи для зайняття вигідного місця у геополітичній системі світу, яке б відповідало їх національно-державним інтересам. Так, деякими країнами світу реалізується нова парадигма світоустрою, яка передбачає формування стратегії регіонального лідерства, яка передбачає лідерство у власному регіоні (Дашевська, 2015: 33).

Стратегічний курс України в напрямку ЄС якраз таки і належить до регіонального лідерства та передбачає більш глибоку оцінку тих зв'язків і відносин, які пов'язані з її геополітичним розташуванням та взаємодією з тими державами, з якими у неї географічні відносини. Вихід до Чорного та Азовського морів і захист її інтересів в даному морському просторі в сучасних умовах радикальних змін геополітичного, воєнно-політичного та економічного стану є ще однією з найважливіших завдань права та державної політики, оскільки істотно змінився і характер загроз та викликів, що зараз стоять перед Україною. Агресія Російської Федерації, анексія Криму та війна на Сході суттєво вплинули на морську діяльність України та висунули на перший план питання захисту інтересів країни в прибережних морських просторах, з особливою гостротою поставили на порядок денний нагальну необхідність захисту інтересів України як морської держави у внутрішніх водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі (Аверочкіна, 2018: 46).

Історично склалися усі необхідні матеріальні та правові передумови для того, аби Україна мала змогу ефективно розвиватися як морська держава. Вона володіє вигідним територіально-географічним та унікальним геополітичним розташуванням. Тому є логічним те, що Україна як морська держава прагне до посилення власних позицій на великій міжнародній шахівниці (Бжезінський, 2000: 236). Україна є морською державою, що спричинено не тільки географічними передумовами, але й морегосподарським спадком, що залишився нам з радянських часів, а саме 19 із 40 морських портів Причорномор'я розміщуються на її території і по теперішній час. Адже до 1991 року суднобудування Радянського Союзу займало одну з лідируючих позицій у всьому світі. Воно забезпечувало третину світового воєнного кораблебудування, а країна входила до десятка найрозвинутіших держав по лінії цивільного суднобудування. Після розпаду СРСР на території

України залишилася потужна суднобудівна база. Основна її частина входила до структури Міністерства промислової політики України: 11 суднобудівних заводів, що давали близько 30% суднобудівної продукції СРСР, сім підприємств суднового машинобудування, 11 підприємств морського приладобудування, 27 окремих науково-дослідних інститутів і конструкторських бюро. До того ж Україна мала низку суднобудівних та судноремонтних підприємств, підпорядкованих Міністерству транспорту і зв'язку, Комітету рибного господарства та Міністерству оборони (Суднобудування України, 2007).

Такий потенціал української морської держави на цей період потребує нової потужної правової та інституційної бази, яка б могла повністю забезпечити захист національних та міжнародних прав у сучасних умовах радикальних змін геополітичного, воєнно-політичного та економічного стану, що відбуваються зараз в Україні. Перші кроки в побудові такої правової та інституційної бази були зроблені у 2008 році шляхом видання Указу Президента «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави». Цей Указ, зокрема, запропонував надати відповідні пільги та переваги, спрямовані на поліпшення економічного стану підприємств морського комплексу. До таких заходів належало створення у складі Міністерства транспорту та зв'язку Морської адміністрації України, Урядового комітету з морської діяльності, органу, що буде відповідальний за реалізацію державних програм у сферах суднобудування та воєнного кораблебудування (Письменна, 2012: 161). Такий Указ відповідав тодішнім нагальним потребам морської діяльності України, створював основу правової морської діяльності держави, однак жодних змін у системі управління морською діяльністю й до сьогодні не відбулося, що є досить прикро.

Наступним кроком у становленні дієвої правової та інституційної бази стало прийняття Морської доктрини України на період до 2035 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 року № 1307. Ця Доктрина вперше на законодавчому рівні закріпила такі ключові поняття, як морська діяльність, напрями морської політики держави, її мету та завдання, а також поняття морського потенціалу України та інші (Постанова КМУ №1307, 2009). Прийняття Морської доктрини України стало безперечно позитивним чинником та значною подією у визначенні нових підходів держави до формування основних цілей і завдань, форм і методів правової реалізації морської політики та розвитку законодавства у цій сфері, вона була програмним документом, спрямованим на забезпечення та розвиток морського потенціалу України, але в нинішніх умовах Морська доктрина 2009 року вже не відповідає ні політичним, ні економічним, ні правовим реаліям сучасної України. Як показав час, вона залишилася лише «декларацією добрих намірів» і не стала основою для встановлення правових основ здійснення дієвої морської політики для нашої держави. Законодавець тільки зупинився на прийнятті доктрини. Також юридична спільнота мало уваги приділяє вивченню цієї проблематики, що є недопустимим у світлі подій, які сталися за останні декілька років. Істотно змінився характер загроз і викликів, необхідність правового та інституційного забезпечення морської діяльності в Україні з кожним роком набуває все більшого значення, про що свідчать результати останніх подій на Азовському морі.

Останні роки розвитку України як морської держави характеризуються суттєвим зниженням рівня конкурентоспроможності її морегосподарського комплексу. Під контроль окупантів перейшли п'ять торговельних і два рибних порти, значні площі континентального шельфу і територіальних вод з природними ресурсами, передусім запасами вуглеводнів, а також значний рекреаційний потенціал Криму. Відбулося захоплення Росією більшості кораблів Військово-Морських сил України й активне нарощення російського озброєння на Чорному морі. Загалом через анексію Кримського півострова Російською Федерацією у 2014 році Україна втратила значну частину свого військово-морського потенціалу – національне майно та інфраструктуру морської та енергетичної галузей та шельфі Чорного і Азовського морів, систему морської освіти і науки, економічні зв'язки між підприємствами, а також була позбавлена можливості здійснювати морську діяльність у прилеглих до тимчасово окупованої території акваторіях морів. Це майже призвело до втрати тих потужних вихідних позицій, що залишились нам з часів Радянського Союзу, і, як наслідок, зниження статусу України як морської держави. На жаль, відсутність чітких і зрозумілих цілей розвитку морської діяльності та споживацьке ставлення до морського потенціалу призводить до того, що Україна втрачає свої можливості морської держави. Негативні тенденції розвитку морської діяльності України загалом та подальша нездатність виконувати економічну та правозахисну функції морської могутності можуть призвести до поступового перетворення України з морської держави на «країну біля моря». Однією з цих причин є неефективна державна морська політика, яка повинна бути сталим фактором підтримки та розвитку економічної стабільності держави та зміцнення її міжнародного авторитету.

Так, у 2015 році у посланні Президента України Верховній Раді серед напрямів реформування транспортної сфери згадувалася і необхідність підготувати й ухвалити закон «Про Міжнародний реєстр суден України», який мав би стати інструментом повернення українського флоту під український прапор і створив би умови для відновлення вітчизняного суднобудування. Таким законом повинні були б бути впроваджені адаптовані до національних умов світові стандарти процедури реєстрації флоту, зокрема спрощені умови реєстрації й подальшої експлуатації національних та іноземних суден, зареєстрованих у міжнародному реєстрі під національним прапором. Однак подальшого інституційного вираження та правового закріплення це звернення не знайшло.

Сьогодні важливим питанням виступає концептуалізація та інституціоналізація морської політики України, фундаментом якої має бути дієва морська стратегія. Ця стратегія повинна бути пов'язана з законодавчою діяльністю як основним шляхом вирішення завдань України як морської держави у розробці прогнозних і програмних правових документів.

Для юриспруденції України важливим завданням стає створення концептуальних законодавчих та інституційних передумов, так би мовити, концепції правової та інституційної основи, добротного нормативно-правового документа, який би мав у собі основоположні та, головне, дієві положення для забезпечення та здійснення морського потенціалу та морської діяльності України. Безперечно, позитивним кроком є затвердження Постанови про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року, яке відбулося 18 грудня 2018 року. Це фактично прийняття нової Морської доктрини України з урахуванням сучасних реалій, на яку всі так чекали. Цей документ визначає стратегію та основні напрями подальшого розвитку України як морської держави для ефективності реалізації державної морської політики, від якої залежать суверенітет і територіальна цілісність України, її економічна та енергетична незалежність, сталий розвиток та інтеграція в євроатлантичний політичний, економічний, правовий і безпековий простір. Ось що говориться на офіційному сайті КМУ:

«Уряд схвалив оновлену Морську доктрину на період до 2035 року. Це комплексний стратегічний документ, який визначає пріоритети послідовної морської політики України на довгострокову перспективу, спрямованої на утвердження України як морської держави. Прийняття рішення дасть змогу реалізувати національні інтереси України в Азовському і Чорному морях, Керченській протоці та інших районах територіального моря України з урахуванням дій Російської Федерації як країни-агресора, інтенсифікувати розвиток морської індустрії на основі сучасних технологій та перетворити її на потужний сектор економіки, посилити інтеграційні зв'язки зі світовим морським співтовариством, забезпечити сталий розвиток морської індустрії та приморських регіонів країни, виконати соціальні і культурні завдання, пов'язані із морською діяльністю, збереженням біологічного та ландшафтного різноманіття Чорного та Азовського морів» (Постанова КМУ №1108, 2018).

Оскільки Морська Доктрина лише визначає основоположні засади, так би мовити, є доктринальною правовою базою і не містить прямої вказівки здійснити конкретну правову дію, в самому тексті Постанови про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року Кабінет Міністрів України постановляє:

«Міністерству інфраструктури, Міністерству оборони, Міністерству економічного розвитку і торгівлі разом із заінтересованими органами виконавчої влади розробити та подати Кабінетові Міністрів України у тримісячний строк проект плану заходів з реалізації Морської доктрини України на період до 2035 року» (Постанова КМУ №1108, 2018).

Такий проект плану заходів необхідний для створення дієвого механізму реалізації морської політики та морської діяльності України, тобто закріплення поетапних реальних заходів і конкретних дій з боку державних органів для їх становлення, розвитку, забезпечення та захисту. За збігом тримісячного строку такого проекту представлено ще не було. Для здійснення ж указаних заходів з реалізації Доктрини з огляду на її зміст будуть підключені Міноборони і Міністерство економічного розвитку і торгівлі, а ніяк не створення конкретної інституційної бази з ефективною системою органів адміністрування (управління) морською галуззю, здатних забезпечити дієвість морської політики, її спрямованість на ефективний цілісний розвиток, формування сучасної моделі державного управління морською діяльністю.

Відповідно, для забезпечення позитивних змін, яких потребує морська політика України, система правового регулювання морської діяльності повинна мати системний та ієрархічний характер, як, наприклад, утворення окремого центрального органу виконавчої влади, який би виконував функції Морської адміністрації та спеціального відділу, відповідального за реалізацію державних програм у сферах суднобудування та воєнного кораблебудування у складі одного з департаментів Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, як це було запропоновано Національним інститутом стратегічних досліджень у попередньому проекті Морської доктрини України у 2016 році. Основним механізмом реалізації цілей Морської доктрини має бути прийняття прогностичних правових та програмних документів, що вимагають прийняття серії законодавчих актів в рамках єдиного цілісного бачення, а не так, як це відбувалося в усі роки незалежності, коли після декількох років бездіяльності на виході видаються «сирі» напівфабрикати, які вносять плутанину в нерозвинену законодавчу базу. Це мусять бути програми розвитку кожного з об'єктів морської діяльності, що мають бути короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими. Також існує необхідність у прийнятті Закону України «Про морську державу», який повинен закріплювати основні правові засоби та механізми правової реалізації морської політики в Україні. А для забезпечення життєздатності кожній програмі розвитку має відповідати галузевий закон, що передбачає надання та забезпечення правового регулювання власними активами, можливо навіть веденням власного морегосподарства за аналогією до Закону України «Про заходи державної підтримки суднобудівної промисловості в Україні».

Затвердження Україною власних правових та державних пріоритетів та вивчення геополітичних орієнтирів є важливим для побудови основних правових та державних стратегій для вирішення ключових питань у створенні моделі нормативного та державного забезпечення національного права та зовнішньої політики та для ще більшого укріплення як морської держави. Система правового регулювання морської діяльності повинна мати системний та ієрархічний характер, а основним механізмом реалізації цілей Морської доктрини має бути прийняття прогностичних правових документів.

Висновки. Враховуючи усі наведені положення, найважливішими умовами для збереження та розвитку української морської держави є:

– реалізація збалансованої морської політики, що забезпечує врегулювання як зовнішніх, так і внутрішніх суспільних відносин;

- відстоювання національних інтересів у прибережній зоні, у внутрішніх морських водах, територіальному морі, у виключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі України та у відкритому морі;
- забезпечення правової та інституційної бази України як морської держави;
- визначення та класифікації принципів організації та діяльності механізму морської держави.

Список використаних джерел:

1. Морська доктрина України на період до 2035 року затв. постановою КМУ від 7 жовтня 2009 р. N 1307. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>
2. Аверочкіна Т.В. Юрисдикція України в прибережних водах: адміністративно-правовий вимір : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 466 с.
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
4. Дашевська О.В. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. *Грани*. 2015. № 9. С. 33–37.
5. Горбунов А. А. К вопросу о коммуникативности пространства и е роли в геополитической стратегии России. *Власть*. 2008. № 2. С. 93.
6. Костров А.В. Геополитика:учеб.-метод. пособие. Иркутск : Изд-во ИГУ, 2015. С. 69.
7. Пісьменна К.С. Морська доктрина як важливий чинник формування морегосподарського комплексу України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012. № 4 (11). С. 161–170.
8. Суднобудування України (2007 р.). URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/28.html>.
9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1108-2018-%D0%BF#n11>.
10. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku>.

References:

1. Morska doktryna Ukrainy na period do 2035 roku [Naval doctrine of Ukraine for the period up to 2035.] zatv. postanovoiu KMU vid 7 zhovtnia 2009r. N1307. Elektronnyi resurs: [shliakh dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>].
2. Averochkina T.V. Yurysdyktsiia Ukrainy v pryberezhnykh vodakh: administratyvno-pravovyi vymir [Jurisdiction of Ukraine in coastal waters: administrative-legal vimir] : monohrafiia / T.V. Averochkina. Odesa : Vydavnychiy dim „Helvetyka“, 2018. 466 s.
3. Bzhezynskiy Z. Velyka shakhivnytsia [Great shahivnytsya]. Lviv. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2000. 236 s.
4. Dashevskaya O.V. Heopolitychnyi status derzhavy: sutnist, faktory ta funktsii [Geopolitical status of the state: day, factors and functions] *Hrani*. 2015. № 9. S. 33–37.
5. Horbunov A.A. K voprosu o kommunykativnosti prostranstva y e roly v heopolytycheskoi stratehyy Rossyy [On the issue of communicativeness of space and its role in the geopolitical strategy of Russia]. *Vlast*. 2008. № 2. S. 93.
6. Kostrov A.V. Heopolytyka [Geopolitics]:ucheb.-metod. Posobye / A.V. Kostrov. Yrkutsk : Yzd-vo YHU, 2015. S. 69
7. Pismenna K.S. Morska doktryna yak vazhlyvyi chynnyk formuvannya morehospodarskoho kompleksu Ukrainy [Maritime doctrine as an important factor in the formation of the maritime complex of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”*. 2012. № 4 (11). S. 161–170.
8. Sudnobuduvannya Ukrainy [Shipbuilding of Ukraine] (2007 r.). Elektronnyi resurs: [shliakh dostupu: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/28.html>]
9. Elektronnyi resurs: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1108-2018-%D0%BF#n11>]
10. Elektronnyi resurs: [shliakh dostupu:<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku>]